

Історія релігії

УДК 347.623(477)"17/182"

Олена Бороденко

ПІДГОТОВКА ДО ОБРЯДУ ВІНЧАННЯ У XVIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

(на основі матеріалів дозвільної документації)

Olena Borodenko

PREPARATIONS FOR THE WEDDING CEREMONY IN THE 18TH - THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY (on the basis of resolving documentation)

***Анотація.** У статті вивчається актовва документація XVIII – першої половини XIX ст., якою послуговувався парафіяльний клір для підтвердження законності шлюбів і допуску наречених до обряду вінчання. Наукова новизна дослідження полягає у спробі виокремити, систематизувати та проаналізувати дозвільні документи вказаного періоду, які регламентували підготовчий етап у проведенні таїнства шлюбу. Наведені церковні письмові джерела відповідно до назви, змістового наповнення та представленої умовної класифікації актової документації було у виразнено в осібні групи офіційно-службового напрямку, процитовано найбільш значимі фрагменти, акцентовано увагу на формах написання, показано відмінності в подачі інформації про головних дійових осіб вінчання.*

Ключові слова: актова документація; вінчання; присяжні листи; свідоцтва; шлюб; церковні обшуки.

Abstract: The article examines government regulations in the 18th - the first half of the 19th century, which were used by the parish clergy in order to confirm the legality of marriages and allowance for brides to the wedding ceremony. The scientific novelty of the research is in the attempt to identify, systematize and analyze the government regulations of the specified period, which regulated the preparatory stage in the conduct of the sacrament of marriage. The cited church written sources in accordance with the name, content and presented conditional classification of the legal documentation were singled out into special groups of official directions, the most significant fragments were cited, it was drawn attention to the writing forms, the differences in the presentation of information about the main personalities of the wedding ceremony were shown.

Key words: legal documentation; wedding ceremony; juror sheets; certificate; marriage; church search.

Постановка проблеми. У православ'ї з догматичним віровченням тісно пов'язана система культових дій, основу яких складають сім головних обрядів – таїнств, один із-поміж яких – це вінчання [Кислюк 2004: 274, 286]. Поєднання шлюбом за церковним обрядом на українських землях XVIII – першої половини XIX ст. передбачало підготовчий етап, здійснення самого таїнства та його документальне оформлення. Усі дії парафіяльного духовенства регламентувалися низкою актової документації тієї епохи.

Мета дослідження полягає у виокремленні, систематизації та аналізі різних писемних джерел, які визначали первинний етап в утворенні сімейного союзу. У вивченні джерел було використано метод деконструкції, тобто розчленування тексту на певні значеннєві одиниці та акцентуванні на тих частинах, які виявилися важливими у розкритті досліджуваної проблематики. У контексті «науки про людину», ме-

тоду конкретизації зосереджувалася увага на осібних прикладах наречених, коментувалися адміністративно-територіальне походження, станові, сімейні відмінності. При аналізі писемних джерел, котрі стосувалися персонально людей, із їхньою життєвою обізнаністю, застосовувався критичний метод. Актову документацію, яка передувала таїнству шлюбу, згідно з «Діловою документацією Гетьманщини XVIII ст.», виокремлено у дві групи: приватну та офіційно-службову [Ділова документація 1993: 32]. Документи приватного характеру здебільшого не мали правничого впливу на шлюбний процес, водночас офіційно-службові матеріали враховувалися при здійсненні вінчання.

Джерельна база дослідження представлена широким розмаїттям офіційно-службової документації, яка регламентувала, дозволяла таїнство шлюбу та визначала його законним. Вивчено і канонічну літературу, зокрема «Требник» П. Могили 1646 р. Здійснено спробу дослідити, проаналізувати, розмежувати в окремі групи документацію директивно-розпорядчого (укази, інструкції тощо), виконавчого (рапорти, донесення), засвідчувального (свідoctва), статутного (зобов'язання, правила), обліково-статистичного (розписки, відомості, серед яких церковні обшуки, метричні книги, сповідні розписи), процесуально-вирокового напряму (присяги).

Основні результати дослідження. Ще в «Требнику» П. Могили 1646 р. наголошувалося на тому, що хлопець і дівчина, які хотіли б поєднатися шлюбом, спочатку оголошували про це людям, а обов'язком священика була перевірка на відсутність перепон до такого союзу [Требник 1996: 383]. Ця вимога була актуальною впродовж XVIII ст., а потім набула відображення у цивільній частині Зводів Законів Російської імперії 1832, 1857 рр. та включно до 1900 р.: «по

сему увѣдомленію производится въ церкви оглашеніе ... и затѣмъ составляется обыскъ по правиламъ, отъ духовного начальства предписаннымъ...» [Указатель 1834: 52; Сводъ законовъ 1832: 19; Сводъ законовъ 1857: 5; Сводъ законовъ 1900: 2]. Представник парафіяльного духовенства проводив обшук на предмет дотримання нареченими матримоніальних¹ вимог православного віровчення та норм визначених офіційно-службовою документацією церковного характеру, а саме: директивно-розпорядчими та статутними актами, передусім указами, інструкціями та регламентами.

Першими відомими документами, які вказували на необхідність проведення церковно-обшукових дій парафіяльними священиками, були «Требник» П. Могили 1646 р. та «Інструкція старостамъ поповскимъ» № 1612 від 26 грудня 1697 р., у якій зазначалося: «чтобъ попы о женихахъ и о невѣстахъ розыскивали подлинно вправду по Святѣй Христовѣ непорочнѣй Евангельской заповѣди Господни, чтобъ женившіеся посягали ни въ роду, ни въ племени, ни въ кумовствѣ, ни въ сватовствѣ, ни въ крестномъ братствѣ, и мужи бѣ не отъ живыхъ же женъ, и жены не отъ живыхъ же мужей, и вдовцы бы мужи и жены были не въ престарѣлыхъ лѣтѣхъ и не бѣглые бѣ чьи люди и крестьяне, то все писать въ вѣчныхъ памятяхъ именно» [ПСЗРИ². Собрание первое. Т. III. 1830: 422]. Так було визначено головні умови для проведення обряду вінчання та впроваджено обшукові документи, названі «вѣчными памятями».

¹ Матримоніальний – пов'язаний з одруженням, подружнім життям; шлюбний [Словник 1973: 652].

² Полное собрание законов Российской империи, с 1646 года [в 45 т.].

Вищі державні та церковні інституції виявили стурбованість незаконним поєднанням людей у шлюбі, і прагнули виробити єдині регулятори упередження порушень матримоніальних вимог, визначених православним віросповіданням. Зокрема, в Регламенті або Уставі Духовної колегії 25 січня 1721 р. вимагалася перевірка сумнівних претендентів на шлюб, а Іменний указ 15 серпня 1728 р. вказував на необхідності проведення публічного оголошення про майбутнє вінчання щонайменше за два-три тижні [ПСЗРИ. Собрание первое. Т. VI. 1830: 343; ПСЗРИ. Собрание первое. Т. VIII. 1830: 74].

Наречені перевірялися на предмет відповідності шлюбних вимог, а результати фіксувалися у «вѣчныхъ памятяхъ», які були дійсними до Сенатського указу 14 липня 1765 р. Згідно з цим актом указані документи було ліквідовано та наголошено «о произведеніи обысковъ прежде вѣнчания вступающихъ въ бракъ» за новою формою церковних книг [ПСЗРИ. Собрание первое. Т. XVII. 1830: 189], які стали йменуватися «обыскными книгами» або церковними/шлюбними обшуками. Такі документи за встановленою формою укладалися священником парафіяльної церкви напередодні кожного обряду вінчання. Церковні обшуки підтверджували наявність необхідних умов, визначених законом, для здійснення процедури шлюбу [Энциклопедический словарь 1897: 643]. Нововведення були спричинені процесом уніфікації ділової документації у межах Російської імперії, що розпочався з середини XVIII ст. [Ділова документація 1993: 27]. Не залишилася поза увагою й церковна документація, зокрема вдосконалювалася відповідно до указу Синоду від 30 листопада 1837 р. форма шлюбних обшуків [ПСЗРИ. Собрание второе. Т. XII. Ч. II. 1838: 947-948].

Згідно з новим формуляром церковно-обшукові дії провадилися особами парафіяльного кліру за десятьма вимогами. У восьмій слідчо-обшуковій частині за необхідності перелічувалися та додавалися дозвільні документи на шлюб від наречених [ДАСО³, ф. 1036, оп. 1, спр. 27; Бороденко 2018а; Бороденко 2018b]. У залежності від кількості парафіян, додаткові листи-дозволи на вінчання зберігалися в окремих зошитах або підшивалися до книг церковних обшуків. За приклад може слугувати книга Троїцької церкви м. Лебедина Лебединського повіту Харківської губернії за період з 27 січня 1804 р. до 11 листопада 1839 р., у якій зібрано заручні листи, свідоцтва, білети, присяги, довідки тощо [ДАСО, ф. 537, оп. 1, спр. 4]. Різні форми дозвільних документів виявлено в «обыскныхъ книгахъ» Роменського повіту Полтавської губернії: Різдово-Богородицької церкви с. Миколаївка за 1854-1858 рр. [ДАСО, ф. 1036, оп. 1, спр. 27], Варваринської церкви м. Кролевець за 1839-1857 рр. [ДАСО, ф. 834, оп. 2, спр. 4], Воздвиженської церкви с. Вовківці за 1838-1847 рр. [ДАСО, ф. 1071, оп. 1, спр. 3] та інших.

З огляду на представлену на початку дослідження класифікацію, значну частину дозвільної за змістом документації можна віднести до засвідчувальної групи. Це – атестати, свідоцтва, заручні (відпускні) листи від поміщиків, присяги тощо. Засвідчувальні документи на шлюб різнилися за структурою поданої у них інформації й головне мотивацією написання, адже вказувалися не тільки особні дані про суб'єктів майбутнього вінчання, а й передусім розкривалися ті особистісні нюанси життя людини, які б могли завадити проведенню цього таїнства. З-поміж значної кількості ділових паперів цієї групи виокремлювалися присяжні листи. Їх

³ Державний архів Сумської області.

можна також класифікувати як документи процесуально-юридичного спрямування, що мали певний процесуально-вироковий зміст, оскільки особи, які у храмі клятвено свідчили про головних учасників вінчальної церемонії, несли відповідальність за правдивість своїх тверджень перед Всевишнім і цивільним законодавством. За встановленою формою присяжні листи закінчувалися фразою: «И сіе клятвенное изъявление заключаю тако: ежели хотя едино что отъ вышереченнаго явится когда неистинно, повинень я истязанію церковному и политическому. Въ заключение же сей моей клятвы цѣлую Слова и Крестъ Спасителя моего, и подписуюся: имярекъ.» [ПСЗРИ. Собрание первое. Т. VII. 1830: 198].

У церковно-обшукових книгах першої половини ХІХ ст. присяжні листи наявні під різними найменуваннями: присяги, «клятвенні обещанія» або свідoctва. Форму присяги було впроваджено Іменним указом 5 січня 1724 р. з метою «о непринужденіи родителямъ дѣтей и господамъ рабовъ своихъ и рабынь къ браку безъ самовольнаго ихъ желанія» [ПСЗРИ. Собрание первое. Т. VII. 1830: 198]. Особливо відповідальні священники окремих парафій розміщували форму присяги для зразка на початку ведення «обыскныхъ книгъ» [ДАСО, ф. 834, оп. 1, спр. 3].

Присяжні листи могли мати різні змістові форми, стосуватися одного учасника вінчання або порізно обох. Для прикладу, при укладанні 11 листопада 1839 р. шлюбу свого сина – студента Харківського колегіуму Єфрема Яковлева Харшикова, батько присягався у добровільності його волевиявлення. Хлопець обрав собі нареченою Параскеву, дівчину не з парафії Лебединської Вознесенської церкви, а з іншої – Покровської церкви с. Пригородок Кам'яний Лебединського повіту, доньку священника Олексія Некулишова [ДАСО,

ф. 537, оп. 1, спр. 4: 137]. Ще один приклад: «присяга со стороны невесты» для «обыска № 10» 1836 р. Лебединської церковної книги показувала клятвені обіцянки від дядька щодо своєї небоги – доньки Фекли «умершого обывателя Демяна Денисова сына Таранца», яка, будучи «девицею», висловила бажання вступити в сімейний союз із обивателем Ісаакієм Антоновим. Подібного змісту додавався й документ з боку нареченого – від дядька щодо племінника [ДАСО, ф. 537, оп. 1, спр. 4: 89-90]. Як бачимо, присяжні листи на обох дійових осіб новостворюваної родини укладалися родичами або батьками.

Загалом такі документи могли укладатися різними особами, які б засвідчували безпримусовість волевиявлення, територіальне походження, сімейний стан, родинні зв'язки наречених тощо. Так, у 1839 р. в «присяге о женихе» рядового Лебединської інвалідної команди Григорія Силенка, який засватав собі в дружини обивательку з м. Лебедина Мотрону Єрофееву доньку Бобокову, свідчили рядові солдати Іван Колго та Сергій Стрильцов [ДАСО, ф. 537, оп. 1, спр. 4: 125]. В окремих випадках надавалися розписка та свідоцтва від жителів сіл із проханням повинчати односельців, з якими здавна знайомі [ДАСО, ф. 960, оп. 2, спр. 1206: 1]. Отже, присяги, розписки укладалися не тільки від імені батьків, родичів, а й сторонніх людей, насамперед односельців, колег із роботи або військової служби.

До обшукових аркушів окремих подружніх пар поряд із «клятвенними обещаннями» додавалося свідоцтво від парохів. Такі документи демонстрували інформацію виписану з метричних книг або сповідних розписів. Відмінним від інших було свідоцтво представлене на окремому аркуші з гербовою маркою вартістю в 50 копійок і восковою церковною печаткою. Документ датований 25 квітня 1839 р. та надіс-

ланий з російського міста за підписом чотирьох духовних осіб Покровської церкви м. Казані: протоієрея Іоанна Ястреби, диякона Григорія Покровського, дячка Тимофія Іванова, пономаря Миколи Добронравового. Лист засвідчував про те, що «въ метрическихъ за 1822 годъ книгахъ, хранящихся въ церковной ризницѣ в іюлѣ мѣсяцѣ подъ № 41-мъ значитя такъ: втораго числа учебнаго баталіона 3-й карабанерной роты урядоваго Максима Семенова родилась дочь Евфимия крещена тогожь мѣсяца 4-го числа...». Указувалася особа «воспринимающая» та колишні виконавці треби – священник, дячок і пономар [ДАСО, ф. 537, оп. 1, спр. 4: 126]. У більшості такі документи надавалися тим особам, вінчання яких передбачалося в нерідних церквах. У вищенаведеному прикладі довідка-виписка з метричної книги представлена з далекого уральського міста, в якому народилася наречена, і підтверджувалася підписом чотирьох осіб парафіяльного кліру.

Схожим був документ від священника П'ятницької церкви с. Бережок Лебединського повіту Олексія Закрицького та диякона Афанасія Ярочинського від 31 травня 1839 р. про казенного селянина Андрія Стефанова Чередниченка, 30-літнього вдівця по першому шлюбу. Чоловік засватав «девицу», казенну селянку, парафіянку Троїцької церкви м. Лебедина Марину Кондратова Костенка [ДАСО, ф. 537, оп. 1, спр. 4: 128]. Отже, чоловік-мігрант подав свідоцтво від священника рідної парафіяльної громади, а наречена як місцева – ні, оскільки вінчання передбачалося в місцевій парафії. Така матримоніальна вимога була актуальною в XVIII ст. і принаймні до середини XIX ст. та декларувалася Сенатським указом від 5 серпня 1775 р. [ПСЗРИ. Собрание первое. Т. XX. 1830: 197]. За традиціями того часу одружувалися переважно в церквах, парафіянками яких були жінки-наречені,

а для чоловіків-мігрантів вимагалися свідоцтва на шлюб. Документи такого змісту підписувалися особами парафіяльного духовенства та передусім представляли виписані персоніфіковані відомості з метричних книг, а за їх відсутності – сповідних розписів.

Подібні витяги з метрик першої половини ХІХ ст. набули деякої регламентації. Відповідно до Сенатського указу від 7 лютого 1838 р., населення могло отримувати виписки з церковно-облікових книг «слово въ слово извѣстной статьи метрической книги безъ всякой перемѣны и упущенія. Свидѣтельства сіи должны быть подписаны всѣми находящимися на лицѣ членами причта и утверждены церковною печатью». Указом роз'яснено, що такі документи є допоміжними, а повну силу мають листи-витяги з метричних книг, які зберігалися в консисторії [ПСЗРИ. Собрание второе. Т. ХІІІ. Ч. І. 1838: 91], духовному закладі з церковно-адміністративними й судовими функціями, що підлягав епархіальному архієреєві [Словник 1973: 264].

Щоправда, численні документи доводять, що подібні довідки-роз'яснення або дозволи на шлюб могли давати не тільки центральні (консисторія), а й місцеві управлінські органи – духовні правління. Статті Уставу Духовних консисторій від 27 березня 1841 р. з цього питання дещо суперечливі. В одній, за номером 107, наголошувалося на тому, що парафіяни могли отримувати від причта свідоцтво з метричних книг про народження, шлюб або поховання. Натомість стаття 273 указувала на те, що метричні свідоцтва повинні видаватися тільки з консисторій [ПСЗРИ. Собрание второе. Т. ХVІ. Ч. І. 1842: 235, 254]. Відомо, що обов'язковою вимогою у церковному діловодстві було ведення парохами оригінальних метричних, обшукових книг, сповідних розписів та їхніх

копій. Оригінали направлялися на збереження у консисторські архіви, а другі екземпляри залишалися у церкві [Сводъ законѡвъ 1900: 78].

Один із таких листів-«доношеній», адресований Роменському духовному правлінню, виявлено від козака Костянтинівської сотні Андрія Грицяя від 28 жовтня 1779 р. Чоловік просив довести його вдовиний статус, адже хотів одружитися вдруге. Окрім донесення додалися й інші документи. Перший – «виписка» довідкового характеру з журналу духовного правління від 12 лютого 1780 р. про слухання «доношенія». Другим документом було рішення-дозвіл від духовної інстанції на вступ у повторний шлюб, який очевидно надійшов до заявника значно пізніше [ДАСО, ф. 960, оп. 2, спр. 1414: 1]. Справа розглядалася більше трьох місяців. Як бачимо, листування між консисторією, духовним правлінням і доносителем було достатньо довготривалим процесом. Загалом людям було зручніше та швидше шукати підтвердження дотримання ними матримоніальних вимог у парафіяльних документах. До вищих духовних інституцій майбутні наречені, мабуть, зверталися тоді, коли не збереглися церковні книги обліково-статистичного характеру через пожежу або інші обставини у стінах рідної церкви.

Іншим поширеним засвідчувальним документом-дозволом на шлюб можна вважати «отпускное»/«заручное»/«выводное письмо» або «верующий» лист від поміщика на кріпосного або дворового селянина. Доволі часто такі документи позначалися поширеною назвою тодішньої ділової документації – «свѣдетельством». Порівнюючи з вищеназваними документами подібної назви, лише за їхнім змістовим наповненням виокремлюємо дозвільний документ від пана на шлюб залежній особі. Зокрема, одне з таких «заручныхъ писемъ» датоване 12 січня 1830 р. від поміщиці-вдови,

майорші Костянтина Джинковського з с. Пристайлове Слобідсько-Української губернії на підвладного їй 22-річного дворового селянина Ники-фора Ігнатова Остапенка. Хлопець вирішив вступити в законний шлюб із цеховою, лебединською жителькою Єфросинією Ігнатовою Гантовою. Лист був адресований парафіяльному кліру Троїцької церкви м. Лебедина. Окремо до заручного листа поміщиці додавалося «свідетельство о женихе» від ієрея Успенської церкви с. Пристайлове Олександра Прокоповича, диякона Василя Бабина та дячка Харлампія Єрофалова [ДАСО, ф. 537, оп. 1, спр. 4: 30-31]. У подібних листах господарі селян, як зазвичай, указували на безпримусовості у прийнятті рішення кріпосними про одруження і тим самим дозволяли вінчатися.

«Отпускные письма» були запроваджені Іменним указом від 6 квітня 1722 р. Відповідно до його положень, шлюбні відносини поміщицьких селян будувалися на наступній тезі: «... дѣвки и женки выданы изъ чьихъ деревень въ другія деревни не побѣгомъ, и буде у нѣкоторыхъ изъ тѣхъ отпускныхъ письма утерялись; и такихъ съ мужьями и съ дѣтьми не отдавать, быть имъ за тѣми, за кого пришли по свидѣтельству...». До того ж обмін поміщицькими селянами між різними власниками вирішувався не просто письмовою згодою на шлюб, а й відшкодуванням у грошовому еквіваленті: «...платить за нихъ какъ за мужеска, такъ и женска пола по 10 рублей» [ПСЗРИ. Собрание первое. Т. VI. с. 638-639]. Напевно, укладання шлюбів між поміщицькими селянами одного власника було більш спрощене. Натомість, у випадку вінчання наречених-кріпосних різних господарів священикам надавалися відпускні листи від поміщика. Очевидним фактом було довготривале використання у церковному діловодстві поміщицьких дозвільних документів на шлюб для кріпосних

селян, які діяли впродовж XVIII ст. й до селянської реформи 1861 р. [ПСЗРИ. Собрание второе. Т. XXXVI. Ч. I. 1863: 143-144, 170].

Отже, напередодні проведення таїнства шлюбу парохі повинні були провести церковно-слідчі дії щодо наречених у дотриманні ними матримоніальних вимог. У випадку сумнівних моментів особистого життя вимагалися додаткові документи для здійснення вінчання, які підшивалися до церковно-обшукової книги та позначалися у восьмому пункті обшукового аркуша подружньої пари. Серед виявлених документів звернуто увагу на укази, інструкції, рапорти, донесення, свідоцтва, статутні зобов'язання, розписки, присяги, церковні обшуки тощо. Найпоширенішими виявилися посвідкові документи, які переважно зустрічалися під назвою свідоцтв, присяжних, відпускних листів. Про учасників вінчання могли свідчити батьки, родичі, знайомі, односельці.

Важливим було територіальне походження наречених, адже додаткові документи загалом вимагалися від наречених-мігрантів. У свідоцтвах від парохів декларувалися персоніфіковані дані з метричних книг або сповідних розписів. Для кріпосних селян додавалися також відпускні листи від поміщиків. За умови не збереженості церковно-облікових документів у церковному архіві подавалися запити до консисторії з проханням надання довідок необхідного змісту. Аналіз указаної актової документації дозволив простежити доволі протяжний у часі, XVIII – першої половини XIX ст., процес уніфікації. З метою упередження незаконних вінчань цивільним законодавством унормовувалася єдина дозвільна документація у проведенні таїнства шлюбу. Спеціальні укази та статутні зобов'язання прагнули формуляризувати церковну документацію шлюбного спрямування.

Список використаних джерел

Бороденко, О. (2018). Церковні обшуки як історичні джерела у дослідженні шлюбної проблематики першої половини XIX століття. *Емінак*, 4 (24). Т. I. 117-121.

Бороденко, О. (2018). Шлюбно-процесуальні особливості сільського соціуму в 50-х роках XIX століття (за матеріалами церковних обшуків с. Миколаївка Роменського повіту Полтавської губернії). *Історична пам'ять*. 1 (38). 43-50.

Державний архів Сумської області (далі – ДАСО). Ф. 1036. Оп. 1. Спр. 27. 26.

ДАСО. Ф. 537. Оп. 1. Спр. 4. 137.

ДАСО. Ф. 834. Оп. 1. Спр. 3. 38.

ДАСО. Ф. 834. Оп. 2. Спр. 4. 108.

ДАСО. Ф. 960. Оп. 2. Спр. 1206. 1.

ДАСО. Ф. 960. Оп. 2. Спр. 1414. 1.

ДАСО. Ф. 1071. Оп. 1. Спр. 3. 121.

Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: Зб. документів. (1993). / АН України. Ін-т укр. археографії та ін.; Упоряд., автор передмови та комент. В. Й. Горобець; Відп. ред. Л. А. Дуб-ровіна. Київ: Наук. Думка. 392.

Кислюк, К. В., Кучер, О. М. (2004). Релігієзнавство: навч. Посібник для студентів вузів. К.: Кондор. 646.

Полное собрание законов Российской империи, с 1646 года [в 45 т.] (1830). (Далі – ПСЗРИ). СПб.: Тип. II Отд. Собственной Е.И. В. Канцелярии. Собрание первое. Т. III. 690.

ПСЗРИ. (1830). Собрание первое. Т. V. 782.

ПСЗРИ. (1830). Собрание первое. Т. VI. 815.

ПСЗРИ. (1830). Собрание первое. Т. VII. 922.

ПСЗРИ. (1830). Собрание первое. Т. XVII. 1142.

ПСЗРИ. (1830). Собрание первое. Т. XX. 1034.

ПСЗРИ. (1838). Собрание второе. Т. XII. Ч. II. 1067.

ПСЗРИ. (1838). Собрание второе. Т. XIII. Ч. I. 1067.

ПСЗРИ. (1842). Собрание второе. Т. XVI. Ч. I. 924.

ПСЗРИ. (1863). Собрание второе. Т. XXXVI. Ч. I. 1057.

Сводъ законовъ гражданскихъ и межевыхъ. (1832). Ч. I. Законы Гражданскіе. Санктпетербургъ. Печатано въ Типографіи П Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1225.

Сводъ законовъ Россійской имперіи, изданія 1857 года. (1857). Т. X. Ч. I. Законы Гражданскіе. Санктпетербургъ. Печатано въ Типографіи П Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 604.

Сводъ законовъ Россійской имперіи. Всѣ 16 томовъ со всѣми относящимися къ нимъ продолженіями въ одной книгѣ. (1900). Подъ редакціей Ф. Волкова, Ю. Д. Филипова. Третье пересмотренное и дополненное изданіе. С.-Петербургъ. Изданіе товарищества «Общественная польза». Т. X. 2830.

Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980): в 11 томах. (1973). Т. 4.

Требник митрополита Петра Могили. Київ 1646. (1996). Київ: Інформаційно-видавничий центр Української православної церкви, 860.

Указатель алфавитный къ Своду законовъ Россійской Имперіи. (1834). Санктпетербургъ: Въ Типографіи Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1007.

Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. XXIa (1897): Нэшвилль – Опацкий.

https://ru.wikisource.org/w/index.php?title=%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Encyclopedicheskii_slovar_tom_21_a.djvu&page=182#filehistory

References

Borodenko O. (2018). Church Searches as Historical Sources in the Study of Marital Problems of the First Half of the 19th century. *Eminak*, 4 (24). Т. I. 117-121.

Borodenko O. (2018). Rural marital and procedural peculiarities in the 1850s (based on the materials of church searches in the village of

Mykolaivka, Romny uizd (county) of Poltava Eparchy. *Historical memory*. 1 (38). 43-50.

State Archive Sumska oblast (Ukraine) (SASO). Fund 1036. Register 1. Case 27. 26.

SASO. F. 537. R. 1. C. 4. 137.

SASO. F. 834. R. 1. C. 3. 38.

SASO. F. 834. R. 2. C. 4. 108.

SASO. F. 960. R. 2. C. 1206. 1.

SASO. F. 960. R 2. C. 1414. 1.

SASO. F. 1071. R 1. C. 3. 121.

Official Hetman documentation of 18th century.: Collection of documents (1993). Academy of Sciences of Ukraine. /Institute of Ukrainian Archiography and others; Regulator, author of a foreword and comments. V.Y. Gorobets; editor-in-chief L. A. Dubrovina. Kyiv. Naukova Dumka. 392.

Kysluk K. V. Kucher O. M. (2004). Religious studies: manual for students of High Schools. K. :Kondor. 646.

The complete collection of laws of the Russian Empire since 1646 [45 v.]. (CCLRE). (1830) Saint Petersburg: typography of the Second Department of His Imperial Majesty' Chancellery. The first publication. V. III. 690.

CCLRE. (1830). The first publication. V. V. 782.

CCLRE. (1830). The first publication. V. VI. 815.

CCLRE. (1830). The first publication. V. VII. 922.

CCLRE. (1830). The first publication. V. XVII. 1142.

CCLRE. (1830). The first publication. V. XX. 1034.

CCLRE. (1830). The second publication. V. XII. P. II. 1067.

CCLRE. (1830). The second publication. V. XIII. P. I. 1067.

CCLRE. (1842). The second publication. V. XVI. P. I. 924.

CCLRE. (1863). The second publication. V. XXXVI. P. I. 1057.

Code of Civil and Boundary Laws (1832). P. I. Civil Laws. Saint Petersburg. Printing-house of the Second Department of His Imperial Majesty Chancellery, 1225.

Code of Laws of Russian Empire published in 1857. (1857). V. X. Part I. . Civil Laws. Saint Petersburg. Printing-house of the Second Department of His Imperial Majesty Chancellery, 604.

Code of Laws of Russian Empire. All 16 volumes with all related sequels in one book. (1900). Edited by F. Volkov, Yu. D. Filipov. Third revised and enlarged edition. Saint Petersburg. Edition of association "Obshchestvennaya polza". V. X. 2830.

Ukrainian Dictionary. Academic Explanatory Dictionary (1970-1980) in 11 volumes. (1973). V. 4.

Prayer-book by Metropolitan Petro Mogela. Kyiv 1646. (1996). Kyiv: Information and Publishing Center of the Ukrainian Orthodox Church, 1996.

Alphabetic index for Code of Laws of Russian Empire. (1834). Saint Petersburg. In the printing-house of the Department of His Imperial Majesty Chancellery, 1007.

Encyclopedic dictionary Brockhaus and Efron. V. XXIa (1897): Nashville – Оpacky.

https://ru.wikisource.org/w/index.php?title=%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Encyclopedicheskii_slovar_tom_21_a.djvu&page=182#filehistory